

Dutch Journal of Applied Linguistics
Waarom dromedarissen maar één <m> hebben
--Manuscript Draft--

Manuscript Number:	DuJAL-D-14-00025R1
Full Title:	Waarom dromedarissen maar één <m> hebben
Short Title:	
Article Type:	Research Notes
First Author:	Hanne Kloots
Funding Information:	
Keywords:	Dutch; spelling; pronunciation; etymology; tense and lax vowels
Abstract:	<p>This contribution focuses on the single consonant after vowels without primary stress - and therefore a short duration - in the spelling of polysyllabic Dutch words, e.g. kanaal ('canal') and dromedaris ('dromedary'). The single consonant can be explained on the basis of the (Dutch-oriented) standard pronunciation with tense vowels like [a] or [o], but it can also be related to the (mostly Roman) etymology of the words. Only a few textbooks on Dutch spelling go into this matter. All of them are Flemish, possibly because Flemings pronounce and perceive vowels from open syllables without primary stress more frequently as lax (e.g., [ɑ], [ɔ]) than Dutchmen do. For some words, however, the etymology is ignored and the spelling may have been adapted to the pronunciation, e.g. double <f> after the first vowel of saffraan (< Fr. safran - 'saffron') and single <n> after <o> in stationeren (< Fr. stationner).</p>
Author Comments:	
Response to Reviewers:	<p>- The new abstract of our Dutch research note counts 305 words.</p> <p>- The typographical changes, suggested by the reviewer, have been applied.</p>
Corresponding Author:	Hanne Kloots Universiteit Antwerpen Antwerpen, BELGIUM
Corresponding Author E-Mail:	hanne.kloots@uantwerpen.be
Order of Authors Secondary Information:	

Research note: Waarom dromedarissen maar één <m> hebben

Abstract

This contribution focuses on the spelling of single consonants after a vowel without primary stress – and therefore a short duration – in polysyllabic Dutch words, e.g. *kanaal* ('canal') and *dromedaris* ('dromedary'). The single consonant can be explained on the basis of the (Dutch-oriented) standard pronunciation with tense vowels like [a] or [o], but it can also be related to the (mostly Romance) etymology of the words. Only a few textbooks on Dutch spelling go into this matter. All of them are Flemish, possibly because Flemings pronounce and perceive vowels in open syllables without primary stress more frequently as lax (e.g., [ɑ], [ɔ]).

For some words, however, the etymology is ignored and the spelling may have been adapted to the pronunciation, e.g. double <f> after the first vowel of *saffraan* (< Fr. safran - 'saffron') and single <n> after <o> in *stationeren* (< Fr. stationner - 'to park'). Although this explanation seems plausible, it raises new questions as well. For example, words like *kaproen* (= type of headwear), *patroon* ('pattern') and *Afrikaan* ('African') also have an [ɑ]-like pronunciation (similar to *saffraan*), but unlike *saffraan* these words do not have a double consonant. Interestingly, for words like *stationeren* – that contain <io> + [n] + full vowel – the spelling appears to have changed since the end of the 19th century. De Vries and Te Winkel (1898) still wrote *stationneeren* (with <nn>). To get more grip on our topic, a thorough study of the Dutch vocabulary is

needed, since at the moment, it is unknown for which Dutch words the etymologically motivated spelling is replaced by a more phonetic one. This additional study will, for example, show which category is the most frequent one: the *saffraan*-type (where the consonant has been doubled) or the *stationeren*-type (where a double consonant has been replaced by a single one).

Kernwoorden: Nederlands, spelling, uitspraak, etymologie, gespannen en ongespannen klinkers

1. Inleiding

Woorden als *kanaal* en *dromedaris* hebben (minimaal) één kenmerk gemeen: ze bevatten een volle klinker in een open syllabe zonder hoofdklemtoon. Uit de fonetische vakliteratuur is bekend dat onbeklemtoonde of secundair beklemtoonde klinkers vaak een kortere duur hebben dan hun beklemtoonde pendanten (zie bv. Rietveld e.a., 2004). Van die kortere vocaalduur is echter niets te merken in de spelling. De medeklinker die volgt op de eerste klinker van *kanaal* en *dromedaris* wordt immers niet verdubbeld. Met andere woorden: *kanaal* en *dromedaris* vertonen orthografisch een grotere gelijkenis met *kanen* en *dromen* dan met *kannen* en *drommen*.

Waarom dat zo is, wordt zelden of nooit uitgelegd in spellinghandboeken (bv. Klein & Visscher, 2011; Moons, Bovenhoff, & Latjes, 2012). Ook in de *Woordenlijst Nederlandse Taal* (2005) en in de *Technische Handleiding* (2009) wordt de enkel gespelde medeklinker in *kanaal* en *dromedaris* niet expliciet behandeld. Die

opmerkelijke leemte vormde de aanleiding voor deze bijdrage. We proberen te verklaren hoe woorden als *kanaal* en *dromedaris* aan hun enkel gespelde consonant komen. Maar voor we dat doen, geven we eerst een korte toelichting bij de beginselen van de Nederlandse spelling.

2. De drie beginselen van de Nederlandse spelling

De Nederlandse spelling vertrekt van drie principes (Woordenlijst, 2005, p. 16-17). Het basisbeginsel is het principe van de *standaarduitspraak*. Bondig samengevat: we schrijven woorden zo veel mogelijk zoals we ze in de standaardtaal uitspreken. Met fonetische of regionale variatie wordt geen rekening gehouden. Daarnaast is er het beginsel van de *gelijkvormigheid*. Dit tweede principe verklaart bijvoorbeeld de eindletter van *paard* en *lig*. Hoewel we in *paard* een [t] horen en in *lig* een [χ], schrijven we toch <d> (zoals in *paarden*) resp. <g> (zoals in *liggen*). Voor deze bijdrage is het gelijkvormigheidsbeginsel minder relevant. Het derde principe is veel belangrijker: het beginsel van de *etymologie*. Dit principe bepaalt bijvoorbeeld de keuze tussen <au> en <ou> (bv. *kauw* vs. *kou*) en tussen <ei> en <ij> (bv. *leiden* vs. *lijden*). In oudere stadia van het Nederlands klonken beide varianten verschillend, maar vandaag doen ze dat alleen nog in een aantal dialecten. We geven hier in de spelling dus eigenlijk een uitspraakverschil weer dat in de hedendaagse standaardtaal niet meer te horen is.

Daarnaast speelt het etymologische principe ook een rol bij veel woorden die ontleend zijn uit een andere taal (Technische Handleiding, 2009, p. 32-33; Tops 2008: hfst. 5). Bij sommige vormen blijft de oorspronkelijke spelling volledig behouden. Dat

is bijvoorbeeld het geval bij *baby*, *café* en *fabricage*. Bij andere vormen wordt de spelling aangepast. Dat zien we bijvoorbeeld bij *baby's* (< Eng. *babies*), *procédé* (< Fr. *procédé*) en *kamperen* (< Fr. *camper*). Dat we ook bij woorden die ooit ontleend zijn uit een andere taal spreken van een etymologische spelling, is een cruciaal inzicht voor deze bijdrage. Woorden van het type *kanaal* (< Fr. *canal*) en *dromedaris* (< Fr. *dromadaire* < Laatlat. *dromedarius*) hebben immers ook niet-Nederlandse roots.

Door interactie tussen de drie beginselen van de Nederlandse spelling zijn in de loop der jaren “ook een aantal schrijfwijzen in gebruik gekomen die inconsequent of inconsistent lijken” (Technische Handleiding, 2009, p. 33). Etymologische spellingen worden in de loop der jaren vaak vervangen door een meer fonetische weergave, maar tegelijk is er ook een duidelijke aarzeling om de etymologie compleet overboord te gooien. De opvallendste inconsistenties vinden we bij de leenwoorden. Volgens de officiële spelling van 2005 schrijven we bijvoorbeeld *vacant*, *locatie* en *truc* met <c> (= de oorspronkelijke, “etymologische” spelling), terwijl we in *vakantie*, *lokaal* en *trukeren* de uitspraak volgen en een <k> gebruiken (Technische Handleiding, 2009, p. 33).

3. De spelling van *kanaal* en *dromedaris*: een kwestie van uitspraak of etymologie?

Wanneer gespannen klinkers als /a/, /o/, /e/, /i/ en /y/ gerealiseerd worden als hun ongespannen pendanten /ɑ/, /ɔ/, /ɛ/, /ɪ/ en /ʏ/), spreken fonologen van *vocaalverkorting*

(Kager, 1989; Booij, 1995).¹ Ook in woorden als *kanaal* en *dromedaris* kan verkorting optreden: de eerste klinker van *kanaal* kan gerealiseerd worden als /ɑ/ en de eerste klinker van *dromedaris* als /ɔ/. Vocaalverkorting wordt niet behandeld in het Groene Boekje of in de *Technische Handleiding*. Ook de meeste spellinghandboeken besteden er geen aandacht aan. Drie recente Vlaamse spellingboeken doen dat wel. Hoe verklaren zij de enkele medeklinker in *kanaal* en *dromedaris*? En waarom vinden we deze toelichting precies in Vlaamse – en niet in Nederlandse – handboeken?

De Schryver en Neijt (2005, p. 73) leggen in hun *Handboek Spelling* uit dat we ons bij woorden als *paraplu*, *politie*, *dromedaris* en *reclame* steeds moeten baseren op de “spellinguitspraak” (= “de uitspraak waarop de spelling gebaseerd is en die niet altijd de meest gebruikelijke is”). Immers: “In Vlaanderen en ten dele ook in Nederland is het gebruikelijk om vooral de [ɑ], de [ɔ] en de [e] in onbetoonde lettergrepen uit te spreken als [ɑ], [ɔ] of [ɛ]” (De Schryver & Neijt, 2005, p. 73). De auteurs zijn zich dus duidelijk bewust van het fenomeen vocaalverkorting, en ze adviseren de taalgebruiker om dat verschijnsel te negeren bij het spellen (De Schryver & Neijt, 2005, p. 72-74). In het *Klein Handboek Spelling* – het beknopte broertje van het *Handboek Spelling* – komt het fenomeen aan bod bij de afzonderlijke bespreking van de onbeklemtoonde /ɑ/ en /ɔ/ in open syllaben (De Schryver 2015, p. 30, 48). Dit boek benadert de *dromedaris*-problematiek dus eveneens vanuit uitspraakperspectief.

Ook Tops (2008) besteedt in zijn boek *Waarom die lettertjes in de soep?* expliciet aandacht aan de spelling van woorden met niet-primair beklemtoonde klinkers

¹ De gespannen klinkers /u/ en /ø/ laten we in deze bijdrage buiten beschouwing.

in open syllaben. Anders dan De Schryver en Neijt (2005) legt hij de nadruk op de verschillende *perceptie* van de klinkers:

“De miserie is dat ze daardoor [d.w.z. door een kortere duur] als korte [d.w.z. ongespannen] klinkers worden gehoord door sommige mensen. Maar hun klankkleur blijft vrijwel dezelfde, en andere mensen blijven ze als lange klinkers horen.” (Tops, 2008, p. 162)

En terwijl De Schryver en Neijt (2005, p. 72-73) vooral ingaan op de implicaties van het uitspraakprincipe, bespreekt Tops (2008, p. 131) de problematiek van de onbeklemtoonde klinkers onder de hoofdtitel “Nevenbeginsel nr.2: etymologie – Deel II: in vreemde woorden”.

Wellicht is het geen toeval dat de spelling van woorden als *kanaal* en *dromedaris* precies in enkele Vlaamse publicaties extra aandacht krijgt. Al sinds de pionierstijd van de Nederlandse fonologie gaan – vooral Nederlandse – fonologen ervan uit dat een syllabe in principe nooit op een ongespannen klinker eindigt (zie bv. Kager, 1989; Booij, 1995). Maar zoals ook al kort werd aangekaart in het spellinghandboek van De Schryver en Neijt (2005) is het echter de vraag in hoeverre deze fonologische intuïtie veralgemeend mag worden naar de dagelijkse Vlaamse uitspraakpraktijk. Vocaalverkorting blijkt namelijk vaker voor te komen c.q. vaker gehoord te worden in Vlaanderen dan in Nederland (bv. Blancquaert, 1936; Tops, 2003; Kloots, Coussé & Gillis, 2006; Kloots, Gillis & De Maeyer, 2014).

Wie spellingonderwijs verzorgt voor een Vlaams doelpubliek, zou zich bewust moeten zijn van deze potentiële spanning tussen uitspraak, perceptie en spelling (zie

ook De Schryver, Neijt, Ghesquière & Ernestus, 2013). Als een Vlaamse leerder *dromedaris* met twee m'en schrijft, moet hij een adequate en genuanceerde toelichting krijgen bij de standaarduitspraak (die mogelijk afwijkt van zijn eigen uitspraak) en er moet een verband gelegd worden met de – veelal Romaanse – herkomst van het woord. Of concreter: een Vlaamse taalleerder ziet wellicht sneller het verband tussen de Nederlandse spelling *politie* en de Franse vorm *police* dan tussen de Nederlandse schrijfwijze *politie* en de courante Vlaamse uitspraak [pɔlisi].

Vanuit taalhistorisch perspectief speelt er mogelijk nog iets anders mee. Wat woorden van Romaanse herkomst onderscheidt van oorspronkelijk Nederlandse woorden, is dat ze twee (of meer) syllaben met een volle klinker kunnen bevatten. In de Germaanse talen zijn de klinkers zonder hoofdklemtoon in de loop der eeuwen meestal “afgesleten” tot sjwa's. De verdoffing van de volle klinkers in onbeklemtoonde syllaben is een van de kenmerken die het Oudnederlands onderscheidt van het Middelnederlands, bv. *vogala* > *vogel*, *namon* > *name(n)* (van der Wal & van Bree 2008, p. 96). Toen woorden van Romaanse oorsprong hun intrede deden in het Nederlands, behielden ze hun eigen klemtoonpatroon (met doorgaans het hoofdaccent achteraan) én hun volle klinkers. Sindsdien heeft het Nederlands dus ook woorden waarin de syllabe met hoofdklemtoon voorafgegaan wordt door een syllabe met een niet of slechts secundair beklemtoonde volle klinker. Precies bij die groep van woorden stellen we vast dat er geen medeklinkerverdubbeling plaatsvindt achter (niet-primair beklemtoonde) klinkers met een korte duur.

4. Het geval “saffraan”

De enkele medeklinker in *kanaal* en *dromedaris* kan dus verklaard worden op basis van de etymologie (< Fr. canal, Fr. dromadaire). Er zijn echter ook woorden die in het Frans een enkele, en in het Nederlands een dubbele medeklinker hebben. Twee voorbeelden zijn *saffraan* (< Fr. safran) en *modelleren* (< Fr. modeler). Bij welke Romaanse leenwoorden de enkele medeklinker uit de oorspronkelijke spelling in het Nederlands vervangen werd door een dubbele, is echter nog nooit systematisch onderzocht.

Aan de spelling van *saffraan* (< Fr. safran) wijdt De Schryver (2015, p. 48) trouwens een afzonderlijke alinea. Als we de klassieke splitsingsregels toepassen op de Franse vorm *safran*, zou de “gedekte klinker [...] in een open lettergreep staan, wat niet mag” (De Schryver 2015, p. 48). Daarom wordt de <f> in het Nederlands verdubbeld. Vergelijkbare voorbeelden zijn (o.a.) *affreus* en *affront*. Hoewel deze argumentatie op het eerste gezicht heel plausibel lijkt, roept ze tegelijk ook nieuwe (spelling)vragen op. Want waarom zien we dan geen dubbel gespelde medeklinker in woorden als *kaproen*, *patroon* en *Afrikaan*?

Daarnaast bestaan er ook woorden die in het Nederlands een enkele medeklinker hebben en in het Frans een dubbele, bv. *stationeren* (< Fr. stationner), *spionnage* (< Fr. spionnage) en *personeel* (< Fr. personnel). Mogelijk is de spelling hier aangepast aan de (noordelijke) standaarduitspraak met een gespannen [o]. Heel intrigerend: De Vries en Te Winkel (1898) hielden zich in een aantal gevallen nog aan de Franse schrijfwijze en namen in hun woordenlijst vormen op als *spionnage*, *spionneeren*, *stationneeren* en *revolutionnair*. *Personeel* had ook toen al een enkele <n>. In alle aangehaalde voorbeelden zien we trouwens een combinatie van <o> gevolgd door de nasaal /n/. Of dat toeval is, is onduidelijk, maar we kunnen deze problematiek zeker verbinden met de

zgn. *mayonaiseregel* (De Schryver & Neijt 2005, p. 125). De combinaties *-eo*, *-io*, *-yo* en *-jo* worden in principe gevolgd door een enkele <n>, behalve wanneer er op de /n/ een sjwa volgt. Ter vergelijking: *accordeonist*, *spionage*, *mayonaise*, *bajonet* (geen sjwa achter de /n/) versus *accordeonnnetje*, *spionnen*, *sabayonnnetje* (wel een sjwa achter de /n/). Dat zou erop kunnen wijzen dat de spellingmakers in woorden als *accordeonist*, *spionage* en *mayonaise* effectief een gespannen <o> hoorden (en daarom uiteindelijk de etymologie overboord gooiden en een <n> schraptten).

5. Suggesties voor vervolgonderzoek

Om meer zicht te krijgen op de behandelde spellingproblematiek is een systematische studie nodig van de Nederlandse woordenschat. Het interessantst lijken ons de woorden waarbij het etymologische principe is losgelaten, bv. *saffraan* (< Fr. safran) en *stationeren* (< Fr. stationner). Eerst en vooral zouden we er zicht op willen krijgen bij welke woorden een medeklinker is verdubbeld of geschrapt. Op dit moment hebben we namelijk geen enkel idee over hoeveel woorden het gaat. Daarna kan worden nagegaan of er even vaak medeklinkers worden verdubbeld (type *saffraan*) als verenkelde (type *stationeren*). Tot slot zou het ook interessant zijn om te vergelijken of verdubbeling c.q. verenkling van de medeklinker bij de ene klinker vaker voorkomt dan bij de andere. Er zijn bijvoorbeeld aanwijzingen dat /a/ verhoudingsgewijs vaker verkort wordt dan de andere klinkers (bv. Kager, 1989; Booij, 1995; Kloots, Gillis & De Maeyer, 2014). Het zou daarom o.a. interessant zijn om te kijken of verdubbeling van de medeklinker (type *safran* > *saffraan*) vaker voorkomt bij /a/ dan bij andere klinkers.

Bibliografie

- Blancquaert, E. (1936). Noord- en Zuidnederlandsche schakeeringen in de beschaafd-Nederlandsche uitspraak. *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1936, 597-612.
- Booij, G. (1995). *The Phonology of Dutch*. Oxford: Clarendon Press.
- De Schryver, J. (2015). *Klein Handboek Spelling*. Mechelen: Plantyn.
- De Schryver, J. & Neijt, A. (2005). *Handboek Spelling* (5de druk). Mechelen: Wolters Plantyn.
- De Schryver, J., Neijt, A., Ghesquière P. & Ernestus, M. (2013). Zij surfde, maar hij durfde niet. De spellingproblematiek van de zwakke verleden tijd in Nederland en Vlaanderen. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 2(2), 133-151.
- de Vries, M. & te Winkel, L.A. (1898). *Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche taal* (5de uitg.). 's-Gravenhage/Leiden: Martinus Nijhoff/A.W. Sijthoff.
- Kager, R. (1989). *A Metrical Theory of Stress and Destressing in English and Dutch*. Proefschrift Universiteit Utrecht. Dordrecht: ICG Printing.
- Klein, M. & Visscher, M. (2011). *Praktische cursus spelling* (6de druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Kloots, H., Coussé, E. & Gillis, S. (2006). Vowel labelling in a pluricentric language. Flemish and Dutch labellers at work. In: J. van de Weijer & B. Los (red.), *Linguistics in the Netherlands 2006* (pp. 126-136). Amsterdam: Benjamins.

- Kloots, H., Gillis, S. & De Maeyer, S. (2014). Vowel pronunciation in open syllables in spontaneously spoken Standard Dutch. Exploring a phonological constraint in a listening task. *Linguistics*, 52 (2), 1167-1194.
- Moons, A., Bovenhoff, M. & Latjes, G. (2012). *Basisboek spelling* (2de editie). Amsterdam: Pearson.
- Rietveld, T., Kerkhoff, J. & Gussenhoven, C. (2004). Word prosodic structure and vowel duration in Dutch. *Journal of Phonetics*, 32, 349-371.
- Technische Handleiding (2009). *Technische Handleiding. Regels voor de officiële spelling van het Nederlands*. Geschreven in opdracht van de Nederlandse Taalunie. Opgevraagd via http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/technische_handleiding.pdf.
- Tops, G. (2003). De “Franse” uitspraak van sommige leenwoorden in Vlaams Nederlands. In A. Vanneste, P. De Wilde, S. Kindt & J. Vlemings (red.), *Memoire en temps advenir. Hommage à Theo Venckeleer* (pp. 453-466). Leuven: Peeters.
- Tops, G. (2008). *Waarom die lettertjes in de soep? Inzicht in spelling*. Leuven: Davidsfonds.
- van der Wal, M. & van Bree, C. (2008). *Geschiedenis van het Nederlands*. Houten: Het Spectrum.
- Woordenlijst (2005). *Woordenlijst Nederlandse Taal*. Tiel/Den Haag: Lannoo/Sdu Uitgevers.